

FIEN-nieuws

Het bestuur van de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland heeft ter gelegenheid van het vijftienjarig jubileum in 1999 besloten een ereteken in te stellen en te vergeben aan die instelling of persoon, welke zich op bijzondere wijze verdienstelijk heeft gemaakt voor het industrieel erfgoed in Nederland. Het ereteken is vormgegeven als een gouden speld met het FIEN-vignet.

Het bestuur heeft de speld als eerste toegekend aan de heer W.F. Jansen Wz. te Heeze.

De heer W.F. Jansen heeft zich vanaf de jaren zeventig ingezet voor het bekendheid geven en waar nodig in stand houden van industrieel erfgoed in het zuiden van ons land. In 1984 was hij medeoprichter van de FIEN en heeft binnen die stichting verschillende functies vervuld. Met de door hem opgerichte Stichting tot Behoud van Monumenten van Bedrijf en Techniek in het Zuiden van het Land heeft de heer Jansen veel bereikt, met als laatste wapenfeit het behoud van de perronoverkappingen van het station Den Bosch. De scherpzinnigheid van zijn inzicht op bestuurlijk en juridisch terrein heeft het bestuur altijd als waardevol ervaren. De heer Jansen getuigde naast de serieuze kant van de zaak ook van een humoristische benadering van problemen. Deze eigen stijl van werken maakt het voor het FIEN-bestuur een genoegen met hem samen te werken en hem dit ereteken te mogen toekennen.

Leiden: Uitreiking Ereteken aan dhr. Jansen door Siebe Huizinga, voorzitter F.I.E.N.

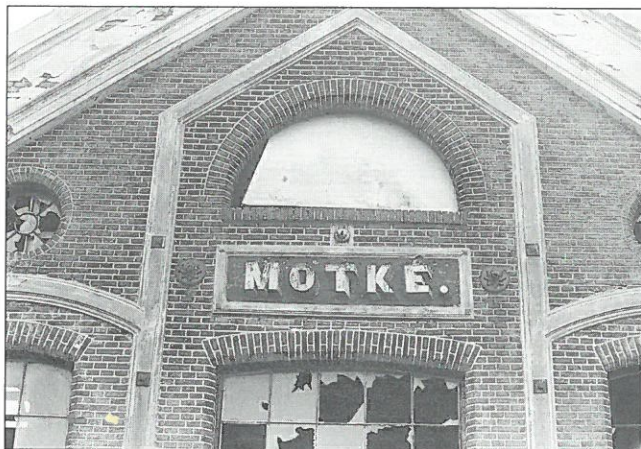
AGENDA

1. Veendam: tentoonstelling "Van Groningen tot Oekraïne: handel en wandel van W.A. Scholten"

Naar aanleiding van het vierhonderdjarig jubileum van de Groninger Veenkoloniën is in het Veenkoloniaal Museum te Veendam tot en met 27 mei 2000 een overzichtstentoonstelling te bezichtigen over de Groninger industrieel W.A. Scholten.

Zelden heeft een persoon zo'n grote invloed gehad op de industriële ontwikkeling van een regio als de Groninger ondernemer W.A. Scholten. Met deze overzichtstentoonstelling wordt dan ook recht gedaan aan de immense betekenis van deze negentiende-eeuwse industrieel W.A. Scholten (1819-1892) was de grondlegger van de eerste Nederlandse multinationale onderneming. Al in 1866 bouwde hij aardappelmeelfabrieken in Duitsland, Oostenrijk, Rusland (nu Oekraïne) en Polen. De tentoonstelling geeft een uitgebreid beeld van de industriële activiteiten van W.A. Scholten. Bij de tentoonstelling is een boek uitgegeven, met een historisch overzicht van de fabriekslocaties van het Scholtenconcern in Oost-Europa (zie ook rubriek Literatuursignalering). Ook is in het museum een bouwplaat (schaal 1:400) te verkrijgen van het fabriekscomplex te Neu-Ruppin (Duitsland), een fraai voorbeeld van negentiende- eeuwse fabrieksarchitectuur.

Zelden heeft een persoon zo'n grote invloed gehad op de industriële ontwikkeling van een regio als de Groninger ondernemer W.A. Scholten. Met deze overzichtstentoonstelling wordt dan ook recht gedaan aan de immense betekenis van deze negentiende-eeuwse industrieel W.A. Scholten (1819-1892) was de grondlegger van de eerste Nederlandse multinationale onderneming. Al in 1866 bouwde hij aardappelmeelfabrieken in Duitsland, Oostenrijk, Rusland (nu Oekraïne) en Polen. De tentoonstelling geeft een uitgebreid beeld van de industriële activiteiten van W.A. Scholten. Bij de tentoonstelling is een boek uitgegeven, met een historisch overzicht van de fabriekslocaties van het Scholtenconcern in Oost-Europa (zie ook rubriek Literatuursignalering). Ook is in het museum een bouwplaat (schaal 1:400) te verkrijgen van het fabriekscomplex te Neu-Ruppin (Duitsland), een fraai voorbeeld van negentiende- eeuwse fabrieksarchitectuur.

Zuidbroek (Gr): Voormalige aardappelmeelfabriek van W.A. Scholten

2. Delft: tentoonstelling Nederlandse computerpioniers 1945-1965

In het techniekmuseum Delft is tot en met 30 april 2000 een tentoonstelling te bezichtigen met topstukken uit Nederland op het gebied van computers uit het begintijdperk. Geen computers voor op het bureau, maar grote indrukwekkende kasten van grijs staal, gevuld met ratelende relais, gloeiende radiobuizen en draden, heel veel draden. De Nederlandse computers die nog bestaan worden getoond, zoals Testuda, Zebra, Pascal en X1. Intrigerende namen die garant staan voor een collectie unieke stukken uit de computergeschiedenis van Nederland.

De Testudo was een rekenmachine, geheel opgebouwd uit relais en gemaakt door W.L. van der Poel aan de TU-Delft. Een andere machine uit Delft is de Zebra (Zeer Eenvoudige Binaire Rekenautomaat). Dit was de eerste

Nederlandse commerciële computer; er zijn ca. 60 exemplaren van verkocht over de hele wereld. Philips maakte drie rekenmachines: de Peter (1958), de Pascal (1960) en de Stevin. De Pascal (Philips Akelig Snelle Calculator) is op de tentoonstelling niet alleen te zien maar ook te horen! Ook is de X1-machine te zien, geproduceerd door het bedrijf Elektronica. Met de komst van de derde generatie computers rond 1965 was het pionierstijdperk definitief voorbij. Grote delen van de IBM 360 uit 1965 zijn te zien als afsluiting van dit tijdperk op de tentoonstelling. Techniek Museum, Ezelsveldlaan 61, Delft, tel. 015-2138311.

Internetsite: www.museum.tudelft.nl

Openingstijden: di-za 10.00-17.00, zo 12.00-17.00.

3. Manifestatie "Textiel 2000"

Onder deze benaming worden in het jaar 2000 in Nederlandse en Vlaamse musea en galeries tientallen tentoonstellingen gorganiseerd, welke een breed geschakeerd beeld geven van het gebruik van textiel in het verleden, het heden en de toekomst. Het startsein voor "Textiel 2000" is op 21 januari gegeven in het Nederlands Textielmuseum te Tilburg tijdens de opening van de tentoonstelling "Close to the body ; Flexible 3", waarin de hedendaagse textiele kunst wordt belicht. Naast tentoonstellingen zullen er ook diverse presentaties en symposia worden gehouden door educatieve en culturele instellingen en het bedrijfsleven.

In maart vindt in het Nederlands Textielmuseum het Landelijk Symposium voor "Textiel 2000" plaats, dat wordt georganiseerd in samenwerking met de TU-Delft, het Sandberginstituut en Textere, een Europees netwerk van onderwijsinstellingen op het gebied van textiel.

In de komende nummers van "Industria" zal regelmatig aandacht worden besteed aan tentoonstellingen in het kader van Textiel 2000.

4. Helmond: tentoonstelling "Arbeid en schoonheid vereend"; Richard Roland Holst (1868-1938)

In het Gemeentemuseum van Helmond is tot en met 9 april een overzichtstentoonstelling te bezichtigen, gewijd aan het oeuvre van Richard Roland Holst. Deze nu bijna vergeten kunstenaar was in het begin van de twintigste eeuw een van de meest toonaangevende kunstenaars van Nederland. Hij was schilder, tekenaar, graficus, essayist, ontwerper van boek- en tijdschriftomslagen, muurdecoraties en glas-in-loodramen. Daarnaast was hij hoogleraar en directeur van de Rijksacademie van beeldende kunsten. Net zoals zijn vrouw, Henriëtte Roland Holst, werd hij gedreven door een socialistische maatschappijvisie. Voor de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkers Bond ontwierp hij affiches en wanddecoraties.

Op de tentoonstelling is een ruime selectie van het oeuvre van Richard Roland Holst te bezichtigen, welke zo'n 150 schilderijen, tekeningen, grafiek en affiches omvat. Het leeuwendeel hiervan is afkomstig uit de collectie van het Rijksmuseum te Amsterdam.

Bij de tentoonstelling verschijnt een publicatie van de hand van Lieske Tibbe, getiteld "R.N. Roland Holst (1868-1938); het epos van de arbeidersstrijd". Hierin wordt ingegaan op de visie van Roland Holst op de werkende mens. Ook de wijze waarop hij de arbeider en de arbeidersidealen van zijn tijd uitbeeldde, wordt behandeld.

Gemeentemuseum Helmond, Kasteelplein 1, Helmond, tel. 0492-547475. Geopend: di-vr 10.00-17.00, za/zo 14.00-17.00.

5. Zaandam: tentoonstelling "De Rode Zaan"

In het Zaan Museum is tot en met 4 maart 2000 de thematentoonstelling "De Rode Zaan" te bezichtigen. De Zaanstreek verwierf al vroeg in de twintigste eeuw de ere-titel "Rode Zaanstreek". De arbeidersbeweging kreeg er al snel een grote aanhang. Het verhaal van het rode verleden wordt in de tentoonstelling verbeeld door middel van objecten en historische foto's. Deze worden aangevuld met een bijzondere audio-visuele presentatie. "De Rode Zaan" vertelt vooral een verhaal van strijd voor een beter bestaan, door politieke actie, vakbondswerk, stakingen, drankbestrijding, etc. Maar ook ideologische strijd onderling, waarin vrije socialisten en later communisten tot harde botsingen kwamen met sociaal-democraten.

De crisis van de jaren dertig, de AJC, de Tweede Wereldoorlog, de strijd voor werkgelegenheid in de jaren zestig worden verbeeld in een audio-visuele presentatie van de fotograaf Hans Walraven. In opdracht van de provincie Noord-Holland voerde hij het project "De Rode Zaanse familie" uit.

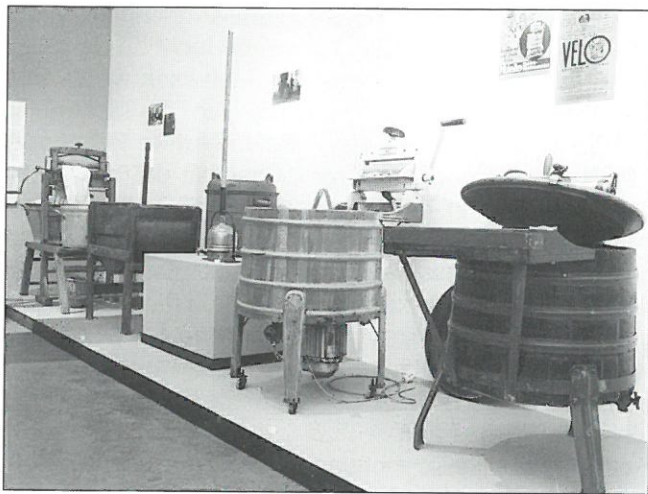
Interviews en foto's geven een beeld van de persoonlijke belevingswereld van mensen die verbonden zijn met de vroegere Zaanse arbeidersbeweging. Hun verhalen worden verlevendigd door de bijzondere computerpresentatie. Zaan Museum, Schansend 7, Zaandam, tel. 075-616.28.62. Geopend: di-za 10.00-17.00, zo 12.00-17.00.

6. Kerkrade: tentoonstelling "Minder arbeid en groter gemak"

In het Industrion te Kerkrade is tot 30 april deze tentoonstelling te bezichtigen, met als thema de introductie van elektrische apparatuur in het huishouden. Elektriciteit maar ook andere noviteiten als gas en water uit de kraan, stimuleerden uitvinders tot het construeren van apparaten die veel zware en vermoeiende huishoudelijke taken van de vrouw des huizes verlichtten. Rond 1900 was het moeilijk om goed huishoudelijk personeel te vinden. De behoefte aan hulpmiddelen in het huishouden nam een grote vlucht. De producenten van huishoudelijke apparaten, gas- en elektriciteitsbedrijven, gezondheidsdeskundigen en de vrouwenbeweging werkten in een soort monsterverbond samen om de nieuwe apparaten snel in het huishouden te introduceren.

De tentoonstelling toont een aantal van deze veranderingen in het huishouden. Zo is er te zien hoe de "elektrische bezem" (de stofzuiger) ontstond. Werking en ontwikkeling van de koelkast wordt verklaard. De introductie en het gebruik van elektriciteit met in haar kielzog het elektrisch strijkijzer, de koffiemolen of handmixer. In een aantal reclamefilms uit de jaren '30 en '50 van de twintigste eeuw wordt een beeld geschetst van de verkoopwijze van deze producten.

Bij de tentoonstelling is een rijk geïllustreerde catalogus verschenen. Hierin wordt een historisch overzicht gegeven van de diverse thema's uit de tentoonstelling. Industrion, Museumplein 2, Kerkrade, tel. 045-5670809. Geopend: di-zo 10.00-17.00.

Industrië: tentoonstelling.

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

HEIM (Hengelo's Educatief industrie Museum)

Het HEIM heeft op 8 oktober 1999 een museumstuk aan haar collectie kunnen toevoegen: een triple expansie stoommachine uit 1916, gebouwd door machinefabriek Stork. De stoommachine werd gebouwd voor de aandrijving van een vrachtschip en werd in de jaren dertig verplaatst naar de hal van de machinistenschool te Enschede. Na diverse omzwervingen belandde de machine uiteindelijk bij de TU-Eindhoven bij de collectie oude stoommachines en verbrandingsmotoren. De machine is nu in bruikleen door de TU-Eindhoven afgestaan aan het Techniekmuseum HEIM.

BERICHTEN

GRONINGEN

Leek: het voormalige tramstation van Leek, in het Groninger Westerkwartier, is in het najaar van 1999 na een grondige vernieuwing in gebruik genomen als busstation en VVV-kantoor, een passende vorm van herbestemming. Het oude tramstation, dat in de loop der jaren al ernstig was aangetast door verbouwingen, werd in 1995 door brand bijna geheel verwoest. Desondanks spande de gemeente zich in voor een grondig herstel van het gebouw, hetgeen uiteindelijk neerkwam op een reconstructie van het oude gebouw.

In de nieuwe wachtruimte voor passagiers is de naam "Leek" in tegels aangebracht en geeft een stationsklok van Engelse makelij de tijd aan. In de VVV-ruimte worden streekgebonden souvenirs verkocht. Om het gebouw compleet te maken, zal er nog een treinstootblok voor worden geplaatst. Het tramstation Leek maakte deel uit van de lijn Groningen-Drachten, welke in 1985 werd opgebroken.

Nieuwe Schans: de gemeente Reiderland heeft de voormalige locomotievenloods in de grensplaats

Nieuwe Schans aangekocht. De gemeente wil met de aankoop van de in vervallen staat verkerende locomotievenloods een stimulans leveren aan het herstel van de dorpskern van Nieuwe Schans. De gemeente heeft reeds met enkele gegadigden overleg gevoerd over een mogelijke nieuwe bestemming voor de remise. In de toekomst zal het gebouw naast het bekende kuurbad een tweede attractie moeten gaan worden in Nieuwe Schans. De polygonale locomotiefloods van Nieuwe Schans is gebouwd in 1868 en werd na de Tweede Wereldoorlog buiten bedrijf gesteld. De laatste jaren was de monumentale remise eigendom van de coöperatieve aankoopcentrale ACM en in gebruik als opslagplaats. In het kader van het herstel van de dorpskern van Nieuwe Schans is een totale investering gemoeid van ca. twintig miljoen, waarvoor een deel gereserveerd zal worden voor het herstel van de locomotiefloods.

FRIESLAND

Tjerkwerd: de Amerikaanse windmolen in de buurtschap Jousterp bij Tjerkwerd zal worden gerestaureerd. Voor de opknapping zal de windmolen worden gedemonteerd en naar de werkplaats van het technisch bedrijf Bakker te IJlst worden overgebracht. De Amerikaanse windmolen bij Tjerkwerd is in 1924 gebouwd door een bedrijf in Dresden. De windmolen, nu eigendom van de gemeente, zal binnenkort als rijksmonument worden aangewezen.

OVERIJSEL

Deventer: het voormalige AKZO-laboratorium aan de Emmastraat in Deventer staat momenteel in de steigers. Het complex, een zeldzaam voorbeeld van het Nieuwe Bouwen, is in 1929 gebouwd naar een ontwerp van architect Jan D. Postma voor de ijzergieterij van de Fa. Nering Bögel. Na het faillissement van de ijzergieterij in 1931 is het gebouw overgenomen door het chemische bedrijf Nourypharma (later AKZO) en in gebruik genomen als laboratorium.

Deventer: AKZO-laboratorium.

Het opvallend moderne gebouw met zijn horizontale bouwlagen en stalen raampartijen zal na de restauratie onderdak gaan bieden aan het Centrum van Beeldende Kunst (CBK) Deventer. Als eerbetoon aan architect Postma zal als eerste activiteit in het complex een overzichtstentoonstelling te zien zijn, gewijd aan het

von Schulz", "Krochmalnia" en "Willem III" zijn nog restanten overgebleven.

De overblijfselen ter plekke konden worden geïdentificeerd aan de hand van negentiende-eeuwse litho's van de fabrieken, die in opdracht van W.A. Scholten aan het eind van de negentiende eeuw werden vervaardigd. Het boek is ruim voorzien van historische en recente zwart-witopnamen.

2. WAGT, W.A. de: de Zeilbrug over de Schinkel; geschiedenis van een Amsterdamse brug. Utrecht, Matrijs, 1999. 17 X 24 cm., 96 blz., ill. ISBN 90-5345153 6.

Prijs fl. 24,95.

Naar aanleiding van de onlangs tot stand gekomen vervanging van de Zeilbrug over de Schinkel in Amsterdam is dit boekwerk uitgekomen. De Zeilbrug, een basculebrug, werd in 1925 gebouwd naar een ontwerp van de bekende Amsterdamse architect Piet Kramer. Kramer ontwierp voor de afdeling bruggen van Publieke werken enkele honderden bruggen, waarvan vele met stijlkenmerken van de Amsterdamse School. De Zeilbrug, in wezen een sober vormgegeven brug, werd door stadsbeeldhouwer Hildo Krop voorzien van karakteristieke beeldsculpturen in de stijl van de Amsterdamse School. Het boek beschrijft de constructie en de techniek van de brug en de architectuur van het brugwachtershuis. Verder beschrijft de auteur het wel en wee van de brug tot en met de besluitvorming rond het bouwen van een nieuwe brug in 1996, met handhaving van de gebeeldhouwde ornamenten van Hildo Krop. In een apart hoofdstuk wordt aandacht geschonken aan het werk van architect Piet Kramer, waarbij ook andere Amsterdamse bruggen van zijn hand worden beschreven.

3. STOLK, Cees: OZMI, een fabriek van beton;

Winschoten, uitg. Meinders, 1999. 224 blz., ill. prijs fl. 29,90. In 1999 werd de zuivelfabriek OZMI (Oldambster Zuivelfabriek en Melk Inrichting) aan de Grachtstraat in Winschoten gesloten. Hiermede kwam een eind aan een roemrucht bedrijf, dat al in 1883 werd opgericht door boeren in het Groninger Oldambt. Schrijver-journalist Cees Stolk schreef in opdracht van de directie van de OZMI de geschiedenis van het bedrijf. De schrijver putte hiervoor uit de bedrijfsarchieven en vulde dit aan met gegevens, verkregen uit interviews met oud-medewerkers van de fabriek. Het boek is dan ook rijkelijk voorzien van fraaie anecdotes. De OZMI stond bekend als een "vechtfabriek" vanwege de felle concurrentie die tegen andere zuivelfabrieken moest worden gevoerd. De melkrijders van de fabriek werden vanwege hun halsbrekende capriolen om als eerste bij de fabriek te komen, in de volksmond "Bolsjewieken van de weg" genoemd...

In 1983 begon de neergang van de fabriek, hoofdzakelijk vanwege de Europese regelgeving die er toe leidde dat de melkproductie aan banden werd gelegd.

4. MOM, Gijs: Schiphol; haven, station, knooppunt;

Zutphen, Walburg pers/ Stichting Historie der Techniek, 1999. 127 blz., ill., tekeningen. ISBN 90-5730-084-2.

Prijs: f.39,50.

In deze uitgave, geschreven door een schrijverscollectief onder leiding van Gijs Mom, staat de ontwikkeling van de infrastructuur van de luchthaven Schiphol centraal. De luchtvaartontwikkeling wordt in dit boek vanuit een technisch-historisch perspectief beschreven. Het accent ligt

op de combinatie van infrastructuur en techniek, waarvan praktisch alle facetten tussen de lucht en de grond worden beschreven. In zeven hoofdstukken wordt aandacht besteed aan het ontstaan van de luchthaven Schiphol, de groei tot een infrastructureel knooppunt met land- en spoorwegverbindingen en de technische ontwikkelingen in het luchthavenbedrijf, zoals bijvoorbeeld de introductie van loopbruggen ("slurven") en het bagagetransportsysteem. Ook politiek gevoelige kwesties als de uitbreiding van de luchthaven worden beschreven. Discussies met betrekking tot uitbreiding van luchthaven en landingsbanen lopen overigens als een rode draad door de geschiedenis van Schiphol, zo tonen de auteurs aan.

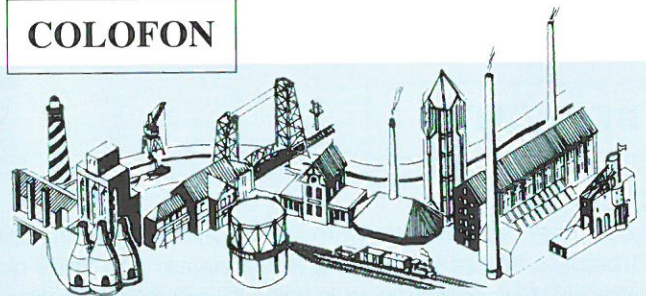
Het boek is rijkelijk voorzien van zwart-wit en kleurenopnamen. In de tot dusver verschenen literatuur over Schiphol neemt dit boek een bijzondere plaats in, vanwege de benadering vanuit een technisch-infrastructuurele invalshoek.

5. Van dik hout zaagt men planken;

architectuurhistorisch onderzoek en waardstelling van stoomhoutzagerij "Nooit-Gedacht" te Nieuwe Pekela.

Dit rapport, besproken in *Industria* 1999 (no. 2) is voor fl 20,- (incl. verzendkosten) verkrijgbaar bij de Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland, p.a.: Mevr. R. Overbeek, Parallelweg 19, 9717 KS Groningen (tel. 050-5773408).

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de 60 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties.

De nieuwsbrief verschijnt ± vijfmaal per jaar.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle (samensteller).
Kopij voor Industria 2000 no. 2 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 maart 2000. Secretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 27,50 voor de jaargang 2000 op Postbankrekeningnr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

werk van deze architect. Het voormalige laboratorium is in 1999 op de rijksmonumentenlijst geplaatst. De schoorsteen aan de achterzijde van het complex zal eveneens behouden blijven.

Heino: de gemeente Heino heeft f. 40.000,- uitgetrokken voor de restauratie van een historische paalbuisafzetting bij de spoorwegovergang Molenweg-Herenbrinksweg. De paalbuisafzetting, bestaande uit zware betonnen pijlers met ijzeren verbindingsstukken, is eind negentiende eeuw geplaatst om te voorkomen dat paarden met boerenwagens, uit schrik voor naderende stoomtreinen, in de naastgelegen Nieuwe Wetering zouden belanden.

FLEVOLAND

Urk: in november 1999 zijn de laatste twee originele Stork dieselmotoren verwijderd uit het gemaal "Vissering" bij Urk.

Dit dieselgemaal werd eind jaren veertig samen met twee andere gemalen gebouwd om de Noordoostpolder droog te malen. Al in 1989 werd een van de drie oude dieselmotoren uit het gemaal verwijderd om plaats te maken voor een modernere motor. De twee dieselmotoren die onlangs uit het gemaal werden verwijderd, moesten plaats maken voor twee moderne gasmotoren, die bovendien meer vermogen hebben. In zekere zin is deze technische vernieuwing van het gemaal uniek te noemen in waterschapsland. Het waterschap Noordoostpolder, eigenaar van het gemaal Vissering, wilde niet afhankelijk zijn van één energiebron (elektriciteit) en koos daarom voor de installatie van gasmotoren. In de periode dat het gemaal niet in bedrijf is, kunnen de gasmotoren doordraaien en energie doorsluizen naar de visverwerkende bedrijven op het nabijgelegen industrieterrein Zwolse Hoek.

Wat er met de oude dieselmotoren gaat gebeuren is nog niet bekend. Een van de motoren is opgeslagen op het depot van het scheepvaartmuseum te Ketelhaven, in afwachting van een mogelijk museale bestemming.

GELDERLAND

Oosterbeek: het Gelders Genootschap heeft de provincie Gelderland geadviseerd de voormalige smederij aan de Vogelweg in Oosterbeek als rijksmonument aan te wijzen. Het Gelders genootschap is van mening dat de dorpsmederij een gaaf voorbeeld is van een smederij met later aangebouwde winkel uit het begin van de twintigste eeuw. De gemeente Renkum, waar Oosterbeek onder valt, is het oneens met de voordracht van het Gelders genootschap. De uiteindelijke beslissing zal door het ministerie van O.C. en W. worden genomen.

UTRECHT

Utrecht: de oude perronoverkappingen van het Utrechtse centraal station worden gesloopt. Het betreft hier de oude ijzeren perronoverkappingen uit 1895, die zijn ontworpen door de spoorwegarchitect Van Heukelom. Bij de bouw van Hoog Catharijne in 1972 is indertijd al het centrale deel van deze overkapping gesloopt om plaats te maken voor de nieuwe stationstraverse.

Het resterende deel van de overkapping verkeerde in slechte staat.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: in maart 2000 zal eindelijk worden begonnen met het herstel van de inmiddels zwaar verwaarloosde paardentramremise aan de Overtoom.

Na jarenlange juridische procedures en behoudsacties heeft de Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel uiteindelijk de remise in 1999 kunnen kopen. Inmiddels zijn de ergste lekkages verholpen aan het kantoorgebouw van de remise. In maart zullen enkele in slechte staat verkerende bouwonderdelen worden gesloopt, waarna men in de zomer van 2000 zal beginnen met het daadwerkelijke herstel van dit unieke gebouw. Stadsherstel is inmiddels onderhandelingen begonnen met een reclamebedrijf, dat interesse heeft om zich te vestigen in de remise, als de renovatie van het complex is voltooid. De paardentramremise aan de Overtoom werd in 1877 gebouwd voor de Amsterdamse Omnibus Maatschappij naar een ontwerp van architect A.L. van Gendt.

Amsterdam: in navolging van Rotterdam start Amsterdam de komende maanden met industrieel toerisme. In de regio Amsterdam zullen ca. dertig bedrijven in het havengebied, de IJmond, de Zaanstreek en Amstelland voor het publiek geopend zijn. Er worden rondleidingen georganiseerd bij bedrijven als Corus (voorheen Hoogovens) in Velzen, de Vuilverbranding en PTT-post in Amsterdam.

Ook culturele instellingen zijn bij dit project betrokken. De rondleidingen zijn bestemd voor groepen van minimaal twintig personen. Vanaf maart kunnen ook individuele bezoekers deelnemen. De industriële toer wordt gemaakt per bus en draagvleugelboot. De prijs bedraagt 75 gulden, inclusief vervoer en lunch.

ZUID-HOLLAND

Rotterdam: op 3 december 1999 zijn de laatste drie betonnen schoorstenen van de voormalige elektriciteitscentrale aan de Waalhaven opgeblazen. Al in een eerder stadium waren de eerste twee schoorstenen gesloopt. Met de sloop van de 125 m hoge schoorstenen zijn de laatste grote fabrieksschoorstenen in het oude havengebied van Rotterdam verdwenen. De Waalhavencentrale bij de Heijplaat werd in 1912 gebouwd in opdracht van het Elektriciteitsbedrijf Zuid-Holland (EZH). De elektrische centrale werd in 1998 buiten bedrijf gesteld en aangekocht door het Belgisch-Nederlandse afvalverwerkingsbedrijf Watco. Dit bedrijf wil het productiegebouw van de centrale gaan gebruiken om er een nieuw milieutechnologiecentrum in te vestigen. Ook de oude Schiecentrale van het Gemeentelijk Energie Bedrijf (GEB) aan de Schiehaven krijgt een nieuwe bestemming. In het complex, waarvan het oudste deel dateert uit 1905, wordt een audiovisueel centrum gevestigd. Het aangrenzende schakelstation, een massief betonnen bouwwerk uit 1953, wordt momenteel verbouwd om eveneens huisvesting te gaan bieden aan audiovisuele kunstenaars en mediabedrijven. Het verbouwingsplan hiervoor is van de hand van architect Robert Winkel. De totale investering voor het project bedraagt 6 miljoen.

Strijensas: de restauratie van de historische lichtopstand bij de haven van Strijensas is voorlopig uitgesteld. Aanleiding hiertoe is de mogelijke plaatsing van de gietijzeren lichtopstand op de rijksmonumentenlijst. Omdat een eventuele rijkssubsidie alleen kan worden verkregen als de restauratie nog niet is begonnen, heeft de gemeente de restauratie voorlopig uitgesteld. De gemeente heeft al een ton beschikbaar gesteld voor de restauratie. Voor de aanvang van de restauratie zal eerst overeenstemming moeten worden bereikt met enkele grondeigenaren, waarvan de grond nodig is voor het aanleggen van een toegangspad naar de lichtopstand.

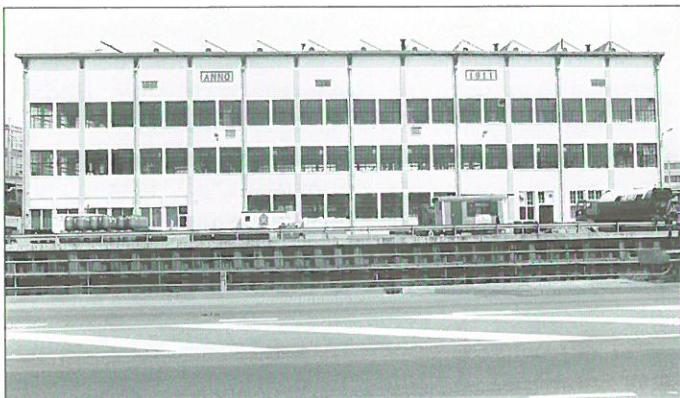
Vianen: de Bolgarijnse brug, een van de laatste oude draaibruggen over het Merwedekanaal, zal waarschijnlijk behouden blijven. De bruggen over het Merwedekanaal werden in 1998 door Rijkswaterstaat in beheer overgedragen aan de provincie Zuid-Holland. Het merendeel van de oude bruggen is inmiddels door moderne en sterkere bruggen vervangen, maar de Bolgarijnse brug is tot nu toe de dans ontsprongen vanwege de afgelegen ligging, waardoor er weinig verkeer overheen gaat.

Na de Tweede Wereldoorlog is de beschadigde Bolgarijnse brug, die oorspronkelijk dateert uit 1890, met behulp van onderdelen van andere draaibruggen opgeknapt. De brug zal waarschijnlijk op de rijksmonumentenlijst geplaatst worden. Om de brug in conditie te houden, is op korte termijn vervanging van het draai-mechanisme en de pijlers noodzakelijk.

NOORD-BRABANT

Helmond: eind 1999 zijn drie bedrijfsgebouwen op het terrein van de Vlisco textielfabriek aan de Kanaaldijk in Helmond op de rijksmonumentenlijst geplaatst. Het grootste object is de betonnen productiehal uit 1911, dat als een van de eerste gebouwen in Nederland is opgetrokken uit een betonskelet met voorgespannen wapening. Door deze toegepaste constructiemethode konden de betonkammen in de fabriekshal ver uit elkaar geplaatst worden, zodat er een grote vrije productieruimte ontstond.

Het tweede beschermde object is het turbinehuis uit 1914, dat nog steeds in gebruik is. In het gebouw staat een stoomturbine met een generator. Het derde beschermde object is de voormalige bedrijfswaertoren uit 1884, een achthoekig bakstenen gebouw, dat nu in gebruik is bij de bedrijfsbrandweer van Vlisco.

Helmond: Textielfabriek Vlisco (1911).

Tilburg: de Stichting Thuishaven Tilburg heeft plannen gepresenteerd voor de reactivering van de Piushaven en directe omgeving, in het centrum van Tilburg. De Piushaven werd eind negentiende eeuw aangelegd om Tilburg een vaarverbinding te geven met het Wilhelminakanaal. De Stichting Thuishaven wil de haven nieuw leven inblazen door er ligplaatsen te creëren voor het watertoerisme. Daarnaast zou aan de zuidzijde van de Piushaven een museumhaven moeten komen, met historische vaartuigen in een passende entourage, zoals oude hijskranen. Ook ziet de stichting een belangrijke rol weggelegd voor de industriële monumenten in de directe omgeving van de haven, zoals de fabriek van de voormalige metaalgietery Jerome van Dun. In dit gebouw, waar nu een supermarkt in gehuisvest is, zou in de toekomst een industrieel museum gehuisvest kunnen worden.

Tilburg: de monumentale schoorsteen van de voormalige Beka-textielfabriek aan de Kazernehof te Tilburg zal in de loop van dit jaar worden opgeknapt. De gemeente Tilburg heeft hiervoor f. 115.000 uitgetrokken. Het herstel van de schoorsteen omvat reparatie van scheuren, het aanbrengen van nieuw voegwerk en het vernieuwen van de klimijzers. De Beka-schoorsteen is het laatste restant van de voormalige textielfabriek, die in 1968 de productie beëindigde. De schoorsteen behoort tot de meest monumentale van ons land.

LIMBURG

Roermond: de gebouwen van de voormalige textielfabriek Wimeco aan de Roersingel, in het centrum van Roermond, blijven bewaard. De fabrieksgebouwen, welke buiten bedrijf zijn, zouden aanvankelijk worden gesloopt in het kader van een grootscheeps renovatieplan voor het stadsdeel Roersingel. Dit renovatie/nieuwbouwproject is opgezet door projectontwikkelaar MBO Ruyters te Maastricht.

Het bouwplan van MBO-Ruyters moest aangepast worden, toen bleek dat voor de oude textielfabriek een monumentenbescherming was aangevraagd door de Stichting "Zicht". Deze stichting zet zich in voor het behoud van bouwkundig erfgoed in Roermond. De noodzakelijke aanpassing van het oorspronkelijke bouwplan betekent een extra investering van twintig miljoen voor de projectontwikkelaar.

LITERATUUROVERZICHT

1. EKHART, Jaap: van Groningen tot Oekraïne; verslag van een speurtocht naar de tien buitenlandse fabrieken van Willem Albert Scholten. Bedum, Egbert Forsten & profiel, 1999. 95 ill.,krtn.,lit.opg. ISBN 90-767.81.01.X.

Naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling in het Veenkoloniaal Museum Veendam is deze uitgave gepubliceerd. Het boek is het resultaat van een fascinerende speurtocht in Oost Europa naar de voormalige buitenlandse fabrieken die W.A.Scholten in de negentiende eeuw stichtte. In tien hoofdstukken wordt in kort bestek een beschrijving gegeven van de historie van elk der tien buitenlandse aardappelmeelfabrieken. Van enkele van deze fabrieken, met illustere namen als "Bürgermeister